

הרב אהרן ליכטנשטיין

דברי פרידה מבוגרינו*

ברצוני להעלות כמה היבטים ברי משמעות לכל בן תורה, ובמציאות שלנו, לבן ישיבת ההסדר במיוחד.

אקוה כי מושגי קדושה וטהרה, על הזיקה והשוני שביניהם, מוכרים לכולכם, מי מקיבעא ומי מקופיא. ואקוה שההיכרות קיימת, לפחות, מני ראשית כניסתכם לבין כתלי בית מדרשנו. וזאת, מפאת הרגלי לקדם את פני המתדפקים על דלתות הישיבה והבאים בשעריה במאמר חז"ל יסודי בנידון. ביחס לקביעת המשנה (יומא ב, ע"א) "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין", מטעימה הגמרא:

ת"ר: אין בין כהן השורף את הפרה לכהן גדול ביום הכפורים, אלא שזה פרישתו לקדושה ואחיו הכהנים נוגעים בו, וזה פרישתו לטהרה ואין אחיו הכהנים נוגעים בו.
(ח, ע"א)

האבחנה ברורה. הברייתא מעמתת פרישה משני זנים. האחת, הנעוצה בהכנה והכשרה לקראת הכניסה למקדש לפני ולפנים, והמפגש וההתוועדות עם קודשא בריך הוא בהיכלא; ופירש"י, "להיכנס למחנה שכינה, ולא יהא לבו זחה עליו, ויהא נבדל מכל קלות ראש, שחלה עליו אימה בהבדלתו מן הבריות". לעומתה, ניצבת פרישה בעלת אופי שונה, אופי אשר, מצד אחד, מתוה רף הלכתי תובעני יותר, אך אשר, בשורשו, הינו הרבה יותר מצומצם.

עיקר השוני כרוך במטרה, אשר, מן הסתם, גם משפיעה על הצביון. לפרישה לטהרה יש יעד פסיבי, קביעת משטר 'שב ואל תעשה' האמור לשמר את הכהן הפורש מכל פגע טומאה רע. מאידך, משימת פרישה לקדושה מיועדת לא רק להגן על הקיים, אלא,

* דברי פרידה שכתב הרב לבני מחזור ל"ו, אשר פורסמו לראשונה בתוך "וְכָתַב לוֹ" - קובץ מאמרים על פרשות השבוע של בוגרי מחזור ל"ו בישיבת הר עציון, אלון שבות תשס"ח.

ברוח 'קום ועשה', גם לבנות עליו, ובשפתו של הרמח"ל ב"מסילת ישרים" - הזהירות מול הזריזות.

בברייתא ביומא, שוני זה מוכתב על ידי הנסיבות, בהתחשב במטלות האמורות לרבוץ על כתפי שני האישים. אך, קונספטואלית ומעשית, יש ושתי הפרישות, ואפשרות הבחירה ביניהן, עומדות בפני אדם או ציבור אחד. לעתים, זאת המציאות הקיימת ביחס לפנייה לשיבת הסדר. בחור יכול להגיע מתוך פרישה לטהרה: אין לו, בראשית הדרך, חשק רב להתמיד בלימוד תורה, ואולי גם לא היכולת להצליח במשימה זו. אך הוא בחור ירא שמים, השואף להמשיך בדרך זו, וכאשר הוריו או רבותיו מצביעים על הסכנה הגלומה בהליכה לצבא, בו - ללא מעטפת חברת הישיבה וללא חישוקים שיקבל באמצעות תקופת הלימוד - זהותו הדתית עלולה להתנדנד או להתמוטט (תחזית אשר, למגינת לבנו, לעתים מגשימה את עצמה), אזנו כרויה כאפרכסת, והוא מקבל את המלצת מורי דרכו.

לעומת מקרים כאלה, מתייצבים הפורשים לקדושה - בחורים אשר גם, לו היה מובטח להם שרמתם הדתית הנוכחית תישאר איתנה עד זיבולא בתרייתא, לא היו הופכים עורף לבית המדרש, מפני שאינם הם מסתפקים באותה רמה. בכל תחום אחר - בגרות נפשית, השכלה כללית, התקדמות מקצועית, רגישות מוסרית, כושר חשיבה והתבטאות, מעמד חברתי, יציבות כלכלית - הם שואפים להתעלות ולהתפתח; וכיצד יעלה על הדעת, שדוקא ביחס לידיעת תורה ואהבת תורה, שיקרה מפנינים וטובה מאלפי זהב וכסף, יסתפקו במועט שברמה אליה הגיעו עם סיום הישיבה התיכונית? שכאשר בידיהם המפתח והתנאים להעצים ולהעמיק את זהותם כעובדי ה', ירגישו שיצאו ידי חובתם אם יעמדו בדרישת "וְזָכַרְתָּ אֶת בּוֹרְאֶיךָ בְּיָמֶיךָ בְּחֹרֶתֶיךָ"? תַּאֲבִים הֵם, "לֹא רָעַב לְלֶחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם לְשִׁמְעַת דְּבָרֵי ה'"; והם נוהרים לבית המדרש לא מפני אימת הקלקול, אלא מפני שהם מקוים, מצפים ומתפללים שבבית היוצר הזה הם יבנו כבני אדם וכבני תורה. הם אינם משלים את עצמם, שבעוד מספר שנים הם יצאו ממנו ככהנים גדולים החודרים, אם כיחידים ואם כמנהיגים, לפני ולפנים. אך על התפתחות עד מקום שנפשם מגעת - אינם בשום פנים ואופן מוכנים לוותר; ומה שהתנאים - כולל המחוייבות להגנת העם והארץ - והיכולת מאפשרים, כשלעצמו, לא יסולא בפז.

אינני סבור, שיש לזלזל בפורשים לטהרה. כאשר יתכן שעתידי של אדם, בזה ובבא, במישור חיי שעה כבחי עולם, על כף המאזניים, יש לעודד אף השואף "לצל יומם מִחֶרֶב וּלְמַחְסָה וּלְמַסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר". אך יש להדגיש שתי נקודות. ראשית, על הפורש לטהרה להבין ולקבל שמלוא דרישות בית המדרש, כמותיות ואיכותיות, ערכיות ותפקודיות, מופנות כלפיו פְּלִלְפִי כל עמיתיו, ושחובתו להשקיע, לעמול ולעת הצורך להזיע, כדי לעמוד בהן. שנית, על בית המדרש, מצידו, ועל מעצביו ומנהיגיו, להפנים כי חובתם המוסדית והמוסרית, לדאוג לכך שתשרור בו אורה ויושקע בו מאמץ, שיאיצו לחנך את הפורשים לטהרה, ולכוון אותם ליהפך, עם הזמן ועם ההתקדמות הרוחנית, לפורשים מקדושה. לצערנו, זה לא תמיד קורה, והמאמצים לעתים עולים בתהו. אך, כאמור, מחובתה של ישיבת הסדר הראויה לאותה אצטלא להשתדל.

את המסר הזה אני מנסה, ישיבת הר עציון מנסה, להטמיע באזניכם ובתודעתכם, במרוצת שנות שהותכם בין כתלי בית מדרשנו; ואני מקווה כי זכינו ליותר מקורטוב של ברכה בעמלנו. לא מיינו אתכם, ביחס למוטיב בואכם, עם הגיעכם לישיבה, ואינני ממייך אתכם כיום. בוחן לבבות יודע וכל בחור יודע; ואילו אנו, רבותיכם ומחנכיכם, בין הרואים לעיניים - ולעתים, גם זה בקושי. אך בינתיים התקווה מקננת, ויש לה על מה להתבסס; ואשר לתשובה יותר ברורה, ימים יגידו, כאשר יתבהר על פי קורות בתיכם (תרתי משמע), אורחות חייכם וחינוך ילדיכם, כמה כל אחד, בעזבו את הישיבה בעתו ובזמנו, לקח עמו הימנה בצאתו לדרכו.

ברם, בכך, בהחדרת עצם המשך החתירה לקדושה, ממעבר לפרישה לטהרה, עוד לא תמו תקוותנו. יש לנו צרור של ציפיות נוספות, ואם באנו למנותן ולפתחן כנדרש, תקצר היריעה. "אך דעו נא רבותי כי אי אפשר לפורטן, כי רבים הם". אתמקד, אם כך, ביעד שכבר סומן, ואסתפק בהוספת שתי הערות.

ראשית, נתן את הדעת על מבנה סולם ר' פנחס בן יאיר, ועל מעמד השלבים הכלולים בו. חס לנו לתופסם כסדרה, בה כל שלב נעלם אחרי שמילא תפקידו כקרבן קפיצה לדרגה הבאה. אין כאן מערך פיגומים המתקפלים עם תום הקמת הבנין, אלא שרשרת מרכיבי יסוד, אשר כל אחד מהם משתלב, דרך קבע, בבניין ההולך וקם לתלפיות. אין זריזות מחליפה זהירות, אלא בונה עליה.

היישום לענייננו, פשר הדבר הוא, שאף כי השאיפה לקדושה עדיפה מפחד ואימה כתמריץ מרכזי לעבודת ה' ולרישום במסדר אוהדיה, ברור שאין לוותר על הטהרה כליל. וזה, בשני מובנים. ראשית, בזה שנפרש לעיל, ולפיו, הדאגה לטהרה - בליווי מאמץ להמנע מהתאבנות וקיפאון - הינה נכס. חשיפה מופרזת ובלתי מבוקרת למשבים תרבותיים בעייתיים, במסוה של בגרות נפשית יאה, יכולה לסכן יציבות אמונית או מוסרית; בנושא הזה דשו רבים, מאפלטון ועד ימינו.

אך כוונתי כאן הינה, בעיקר, למובן שני של המונח. למושג טהרה יש שתי משמעויות. האחת, שכבר נידונה בקיצור, מתייחסת להעדר טומאה, אם משפטית-הלכתית ואם קיומית-עובדתית. אך יש גם משמעות שניה, של צריפות, נקיון מכל סיג וזיהום. כך, אנו קוראים בפסוקים על "זהב טהור" או "אמרת ה' טהורה"; ברמב"ם, על "השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא"; ובספרות מקצועית על טיהור אתני, או על טיהור שתפקידו לזקק מי תהום מזוהמים. לטהרה במובן הזה, אנו ודאי נקראים לשאוף לצמיתות.

ספר מסילת ישרים הינו, ללא ספק, יצירת מופת, מן הפנינים שבארון הספרים התורני. מי מאתנו היה מוותר על תרומתו לליבון מידת הטהרה? נשמע הימנו אמנם צליל שקשה לאוזנינו לקלוט:

שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו: שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו, שגם באותו המעט שהוא לוקח לא יכוון אל ההנאה והתאוה כלל.

הנימה האסקטית המתבטאת בשורות אלה צורמת לאזניים מודרניות, ולא רק להן, והיא אמנם מעוררת נוגדנים של הסתייגות. אך מי מאתנו יתנער מן המשימה המוצגת על ידי הרמח"ל בהגדרת המידה - "הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות"? ואיזה בן תורה, ישר וכן בהכרת מציאותו הרוחנית, לא ירפם לגלום בהרחבת וישום ההגדרה: "ואמנם צריך שתדע, שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים... כן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו, לשלא יתרחקו ממנו ולא יהיו משל היצרי והוא העניין שלא לשמה המוזכר בדברי רז"ל פעמים רבות". בקשת דוד, "לב טהור בָּרָא לִי אֱ-לֹהִים וְרוּחַ נְכוֹן חִדָּשׁ בְּקִרְבִּי", מלוה יהודי עובד ה' לאורך דרכו; ושירת הרב עמיטל, "וטהר לבנו לעבדך באמת", מהדהדת באזני כל בוגר ישיבת הר עציון בכל אשר יפנה.

ומעניין לעניין באותו עניין. בן תורה, ככל דמות רוחנית הראויה לשמה, אמור לשאוף - להתקדמות ולהתעמקות, לפיתוח ולמיצוי כוחות הנפש, לקירבה לקדוש ברוך הוא ולאמיתותו. לצד "שְׁוִיתִי ה' לְנֶגְדֵי תְמִיד", מנסרת בתודעתו ללא הרף שאלת " מִי יַעֲלֶה בְּהַר ה' וְיִמִּי יָקוּם בְּמִקְוֵם קִדְשׁוֹ". לא בכדי, כינו חז"ל את גיבורי הרוח "בני עליה". ואם כי העידו כי מועטים המה, החתירה לפסגה אמורה להיות נחלת כולנו.

עם זאת, כדי שהשאפתנות תהיה בריאה ורצויה, יש לתת הדעת על שני תנאים: האחד בין אדם לעצמו, והשני בינו לבין חבירו. אשר לראשון, יש להבחין בין רצון חיובי ובונה, שהוא גם נכס רוחני בפני עצמו, וגם ממריץ ומדרבן להתקדמות במישור המעשי, לבין אמביציה מכלת עיניים ומדיבת נפש המשתלטת על האדם, הורסת כל פרספקטיבה, והעלולה מתוך תסכול להניב אנחה, עליה העידו חז"ל שהיא שוברת חצי גופו של אדם - ולעתים, אף יותר. הכרחי למצוא את האיזון הנדרש בין הדחף להשתפר, הנובע מחוסר נחת כלפי המציאות הקיימת, לבין שביעות הרצון שכנראה מצויינת לשבח בהגדרת בן זומא, "איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא"; בין הדבקות במשנתו של ג'ון סטיוארט מיל - "Better a human being dissatisfied than a pig satisfied" (מוטב להיות בן-אנוש בלתי מרוצה מאשר חזיר מרוצה), לבין הקביעה המצוטטת בשם ר' יעקב קמינצקי זצ"ל, כי לשביעות בחלקו יש משמעות אף להישגים במישור החינוכי.

התנאי השני נוגע להשפעת השאפתנות על היחס לזולת כפרט, ולחברה בכללותה. מעבר לרף מסוים, שאפתנות עלולה להפוך חולנית ודרסנית, כח הדוחף את האדם לשעוט קדימה מבלי להביא בחשבון, אם מתוך היסח הדעת ואם מתוך אטימות מוסרית, את השלכות מרוצתו כלפי הנרמסים בעטיה. זהירות זו נחוצה בכל עידן ובכל חברה, אך נדרשת שבעתיים בנוף שבו אומץ האתוס הקפיטליסטי, שלא רק משלים - ולו בגבולות החוק - עם יצר לב האדם לתחרות אגרסיבית, שהוא הרע בו מנעוריו, אלא אף מטפחו, מתוך תקווה שפעילות שיונקת מאגוצנטריות טבעית תניב תפוקה יותר עשירה מאשר כזו שתבנה על נימה אלטרואיסטית. גם אם נניח שהליכה שולל אחרי משנת אדם סמית', דוד ריקרדו ועמיתיהם, מטפחי תורת האינדיבידואליות התקיפה (rugged individualism) - אמנם מגבירה את התל"ג, אין להתעלם מהמחיר המוסרי שהעצמת חית הטרף שבאדם עלולה לגבות. כל עיצוב מדיניות תחרותית, אם ברמת הפרט ואם ברמת רשות הרבים, חייבת לחתור לאיזון המתבקש שבין הגברת

השאפתנות לבין פגיעה אפשרית במרקם יחס אדם לחבירו; לזכור שקנאת סופרים אמנם יכולה להרבות חכמה, אבל עלולה גם להרבות קנאה. לפן הזה חייב כל השואף לחיי מוסר להיות רגיש, וכל הבונה חיי תורה - על אחת כמה וכמה. להשגת המטרה הזאת נדרש שילוב של תבונה, ידע, ורגישות.

נקווה שלימודכם בישיבה קידם את כוחכם ואת רצונכם להגשים את ערכי התורה אשר ספגתם, ומי יתן והמטען הרוחני שקניתם, ושאתם ממשיכים לקנות, יהיה נר לרגלכם לאורך ימים ושנים.

עלו והצליחו, והי' עמכם.